

Konkurrens om elever ger orättvisa gymnasiebetyg

Dagens Nyheter den 17 augusti 2009

När landets gymnasier i dagarna slår upp sina portar innebär det för många början på jakten efter höga betyg. På flera högskoleutbildningar krävs nämligen högsta betyg i samtliga gymnasiekurser för att bli antagen. En explosionsartad ökning av andelen elever som går ut med absoluta toppbetyg visar dock att skolorna släppt på betygskraven. I ett system med stark konkurrens om eleverna, dålig extern utvärdering och examination och där elevtillströmningen avgör hur mycket resurser en skola får är det naivt att tro att likvärdigheten kan upprätthållas. Mycket tyder på att elevernas kamp för de höga betygen inte längre sker på lika villkor och betygens roll i högskoleantagningen måste därför ses över.

Sverige har en lång tradition av att se gymnasiebetyget som det viktigaste och mest rättvisa urvalsinstrumentet vid antagning till högre studier. Och det på goda grunder; historiskt har betyg visat sig vara ett överlägset instrument för att förutsäga akademisk framgång, troligen då de fångar en bredare uppsättning förmågor än olika antagningsprov. En central fråga är då om höga betyg betyder samma sak överallt, eller om vissa skolor är mer generösa med betygen än andra? Svaret på frågan är avgörande för den enskilde, men viktig även för samhället som har ett intresse av att de mest lämpade verkligen blir antagna, inte minst då den högre utbildningen är skattefinansierad.

För det första kan vi konstatera att det har skett en exceptionell utveckling när det gäller antalet elever som går ut gymnasiet med MVG i alla kurser (20,0 i slutbetyg): från 1997 till 2007 ökade antalet elever med 20,0 i genomsnittsbetyg 28 gånger. Andelen som hade 19,0 eller högre ökade under perioden mer än 6 gånger. Notera att dessa är avgångsbetyg som inte inkluderar eventuella betygskompletteringar. Tyvärr tyder inget på att detta skulle bero på att skolan blivit bättre sedan 1997:

- Resultaten på de diagnostiska prov som sedan länge genomförs vid de tekniska högskolorna har försämrats.
- Svenska elevers resultat i diverse internationella jämförelser har sjunkit.
- De höjda betygen motsvaras inte av förbättrade studieprestationer på högskolan, enligt en studie av Christina Cliffordson vid Göteborgs universitet.

En tänkbar förklaring till ökningen ligger i att friskolereformen och övergången till fritt gymnasieval i många kommuner lett till en intensiv konkurrens om gymnasieeleverna (och därmed om skolpengen). Eftersom betygen är så viktiga för eleverna är det inte konstigt om de blir ett konkurrensmedel för skolorna. Forskning från både Sverige och Norge visar mycket riktigt att konkurrens om elever tenderar att elda på betygsinflationen. Då både privata och kommunala skolor behöver elever är detta i grunden inte ett friskoleproblem, utan ett skolvalsproblem.

De nationella prov som skulle kunna fungera som en återhållande kraft mot betygsexplosionen gör inte detta då det kursbaserade gymnasiet omöjliggör ett heltäckande provsystem. De prov som trots allt ges rättas lokalt, och resultaten samlas vare sig in eller

redovisas på ett systematiskt sätt. Att många kurser är unika för den enskilda skolan gör saken än värre.

Trots ökningen var den totala andelen elever med absoluta toppbetyg endast 0,8 procent år 2007. Genomsnittet döljer dock mycket stora skillnader mellan olika skolor. I tabellen nedan redovisas de åtta skolor (med minst 80 avgångselever) som år 2007 hade störst andel elever som fick MVG i alla kurser. Som jämförelse finns också Blackebergs gymnasium och Södra latin med.

En första intressant observation är att alla utom två är friskolor. En andra är den anmärkningsvärt höga andelen studenter med absoluta toppbetyg. På Procivitas i Helsingborg hade nästan 12 procent högsta betyg i alla kurser, 16 gånger mer än riksgenomsnittet. Andra som utmärker sig är de två Viktor Rydbergsgymnasierna och Enskilda gymnasiet i Stockholm.

Skola, Slutbetyg 20,0 (proc)
Procivitas privata, Helsingborg: 11,9
Viktor Rydbergs, Djursholm: 8,2
NT-gymnasiet, Järfälla: 7,7
Göteborgs högre samskola: 7,1
Enskilda gymnasiet, Sthlm: 7,0
Växjö fria gymnasium: 6,7
Viktor Rydbergs, Sthlm: 6,6
Kungsholmens gymnasium, Sthlm: 6,4
Blackebergs gymnasium: 3,4
Södra latin: 2,4
Hela riket: 0,8

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB.

En förklaring till att dessa skolor ger så många höga betyg kan vara att de drar till sig väldigt duktiga studenter. Men efter en justering för hur eleverna presterat vid de nationella proven i årskurs 9 ligger fortfarande samma skolor i topp. Enda skillnaden blir att kommunala Kungsholmens gymnasium ersätts på topplistan av privata Kunskapsgymnasiet vid Globen. Det betyder att den höga kunskapsnivån bara till en viss del kan förklara den höga andelen elever med MVG i slutbetygen.

Förutom generös betygssättning återstår då möjligheten att dessa skolor håller exceptionellt hög kvalitet på sin undervisning. Det kan då vara intressant att jämföra med andra populära gymnasier i Stockholm. Trots att eleverna vid Södra latins och Blackebergs gymnasium presterade ungefär lika bra på de nationella proven i nian som eleverna vid toppskolorna var andelen med 20,0 betydligt lägre (2,4 respektive 3,4 procent). När elevunderlaget beaktas är Södra latin en av de skolor som sätter lägst andel toppbetyg i Sverige. Om detta beror på tuffa betygskrav eller på att undervisningen varit sällsynt dålig kan vi inte avgöra men Stockholms gymnasier torde ha mycket att lära av varandra – antingen vad gäller undervisning eller betygssättning.

Att sätta betyg är en myndighetsutövning med livsavgörande konsekvenser. Ett ovillkorligt krav är därför att prestationer ska bedömas lika oavsett var och av vem de utförs. I ett system med stark konkurrens om eleverna, dålig eller obefintlig extern utvärdering och examination

och där elevtillströmningen är avgörande för hur mycket resurser en skola får finns det inga effektiva mekanismer för att upprätthålla likvärdigheten.

För att åtgärda detta finns tre vägar att gå. En är ett omfattande system med centralt rättade nationella prov som i hög grad blir bindande för en skolas betygsättning. Av praktiska skäl skulle detta troligen kräva en återgång till ett system med ämnesvisa slutbetyg. En annan är att återinföra studentexamen med utomstående examinatorer, vilket i dag finns på de internationella IB-gymnasierna.

Den tredje möjligheten är att öppet erkänna att vi inte längre har ett system där avgångsbetygen är jämförbara. Därmed har den centrala betygsbaserade antagningen till högskolan förlorat sin legitimitet, och det naturliga blir att låta varje enskild högskola avgöra på vilka grunder studenter ska antas. Tyvärr verkar varken regering eller opposition vara villig att beträda någon av dessa vägar.

Magnus Henrekson
professor och vd, Institutet för Näringslivsforskning

Jonas Vlachos
fil dr och forskare, Stockholms universitet och Institutet för Näringslivsforskning